

KAMRAN İMANOV

**MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİYİN
QORUNMASI VƏ TƏŞVİQİNİN
AKTUAL PROBLEMLƏRİ**

Bakı – 2016

Kamran İmanov

Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri

Mədəni müxtəlifliyin qorunması və təşviqinin aktual problemləri. Bakı, 2016

Bu kitabça Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri Kamran İmanovun Müəllif Hüquqları Agentliyinin Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsman) Aparatı və Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə birgə 27 may 2010-cu il tarixində “Mədəni hüquqların qorunması və milli prioritetlər” mövzusunda dəyirmi masada etdiyi “Mədəni müxtəlifliyin qorunması və təşviqinin aktual problemləri” adlı prezentasiya əsasında hazırlanmışdır.

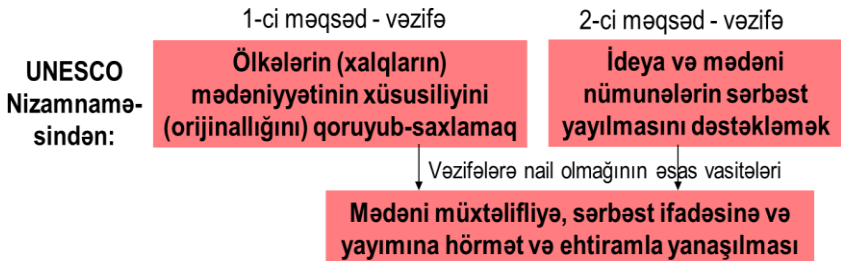
**© Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi
2016**

Mündəricat

I.	Mədəni müxtəliflik	5
II.	Qeyri-maddi mədəni irs, onun qorunub saxlanması və hüquqi qorunması	7
III.	İnsan haqları və müəllif hüquqları	18
	Yekun: tarazlıq və kompromislər	21

I. Mədəni müxtəliflik

1. Mədəni müxtəlifliyin qorunması və təşviqi nə deməkdir?

2. Vasitələr, bir tərəfdən mədəni müxtəlifliyi, digər tərəfdən mədəni müxtəlifliyin vəhdətini, bütövlüyünü (birliyini) təmin edir.

H.Əliyev Fondunun devizi: “Mədəni müxtəliflik bizi ayıran və fərqləndirən məsələ deyil, faktiki surətdə bütün bəşəriyyət üçün vahid gələcəyi hazırlayan, davamlığı və yeniləşməni ifadə edən insani vəzifədir”.

- mədəniyyətlərin bərabər tutulması;
 - mədəni irsin qorunub saxlanması;
 - mədəniyyətarası dialoqun inkişafı;
 - mədəni hüquqların tanınması.
- } “Hər bir mədəniyyətin bəşəri sivilizasiyadakı töhfəsi təkrarolunmazdır – mədəni plüralizm”.

3. Nə üçün “mədəniyyətlərin xüsusiyyəti (orijinallığı)” “mədəni müxtəlifliyi” ilə əvəz olunub?

İnsanların və xalqların yaradıcılığına dəstək vermək, mədəni irsi qoruyub-saxlamaq

UNESCO-nun mədəni müxtəlifliyinə dair Ümumi Deklarasiyası (2001)

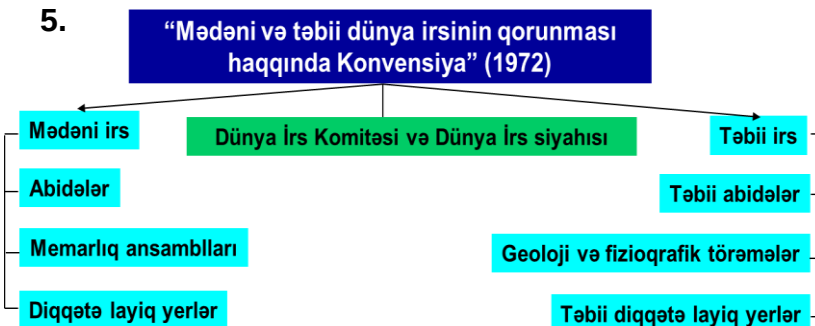
Mədəni plüralizm
Mədəni hüquqlar
Kreativlik
Beynəlxalq həmrəylik

4. Mədəni müxtəliflik – bəşəriyyətin ümumi irsi və onu təmin edən konvensiyalar:

5.

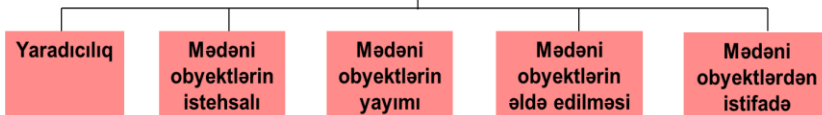

6.

“Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqinə dair Konvensiya” (2005)

Məqsəd:

Cəmiyyətə fayda və xeyir gətirən aşağıdakılara əlverişli şəraitin yaradılması

7.

“Müəllif hüququ haqqında” Ümumdünya Konvensiyası (“Universal Konvensiya”) (1952, 1971)

Kreativliyin fərdi səviyyədə qorunması

II. QEYRİ-MADDİ MƏDƏNİ İRS, ONUN QORUNUB SAXLANMASI VƏ HÜQUQİ QORUNMASI

1. Mədəni ənənələr: humanitar-kulturoloji, təbii-elmi əhəmiyyəti və ərazi inkişafındakı rolu

Mədəni ənənələr	
Ənənəvi mədəni nümunələr (folklor) (ƏMN)	Ənənəvi biliklər (ƏB)

2. Ənənəvi mədəni nümunələr və ənənəvi biliklər nə deməkdir və onların təsnifatı.

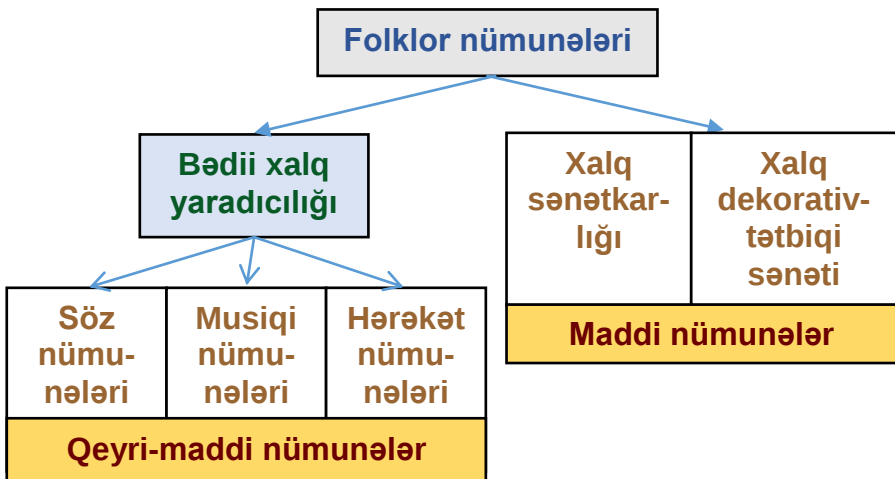
Folklor nümunəsi – xalqın, onun ayrı-ayrı fərdləri tərəfindən yaradılan və qorunub saxlanılan, xalqın ənənəvi-bədii dəyərlərini, dünyagörüşünü, ümid və

arzularını, bədii irsin xarakterik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən şifahi şəkildə yaradılan söz sənəti nümunələri, xalq musiqisi, oyunları və rəqsləri, xalq sənətkarlığı və tətbiqi sənət nümunələri (maddi formada olan və olmayanlar), eləcə də digər xalq yaradıcılığı nümunələri (“Azərbaycan folklor nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu);

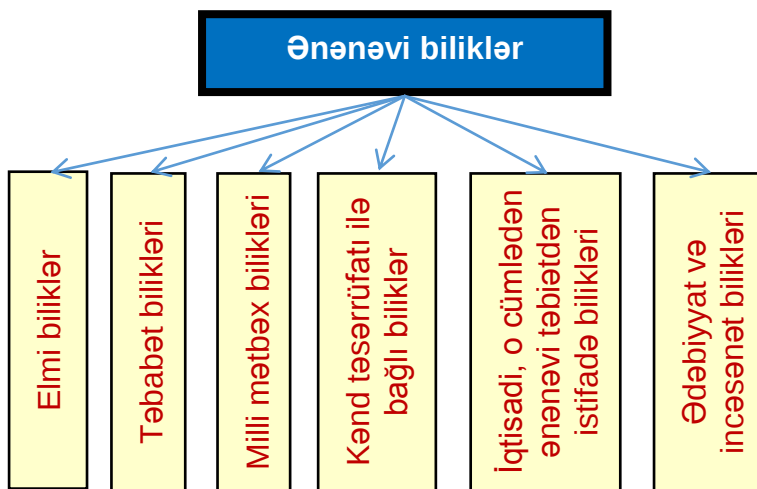
Ənənəvi biliklər - ənənəyə əsaslanan əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan və nəsildən-nəslə ötürülərək qorunub saxlanılan sənaye, elm, ədəbiyyat və incəsənət sahəsindəki yeniliklər və yaradıcılıq nəticələri.

Azərbaycan qanunvericiliyi və UNESCO-nun

“Folklorun qorunub-saxlanılmasına aid” Təvsiyələrindən

- **Söz nümunələri:** xalq, aşiq poeziyası, dastanlar, rəvayətlər, bayatılar, nağıllar, lətifələr, atalar sözləri və s.
- **Musiqi nümunələri:** muğamat, xalq mahnıları, instrumental musiqi və s.
- **Hərəkət nümunələri:** xalq rəqsləri, yallılar, oyunlar və s.
- **Xalq sənətkarlığı və tətbiqi sənət:** sənət-şəkillər, rəsmlər, qədim xalçalar, döymə və oyma işləri, heykəltaraşlıq, mis işləri, naxışlar, musiqi alətləri, memarlıq işləri və s.

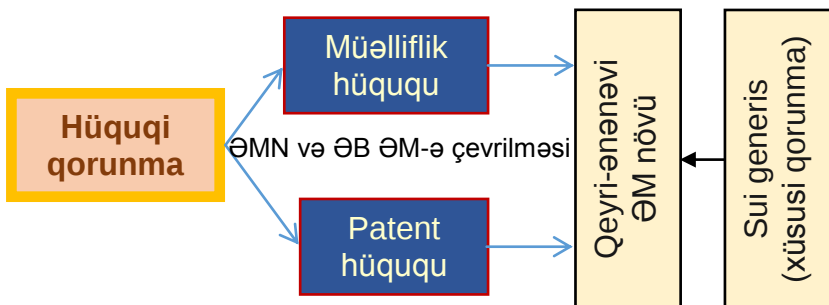

Ənənələr və genetik resurslar
(canlı təbiət və insan resursları)

3. **Qorunub-saxlanma nə deməkdir? (UNESCO, “Qeyri-maddi mədəni irsin qorunub saxlanması” Konvensiyası, 2003-cü il)**

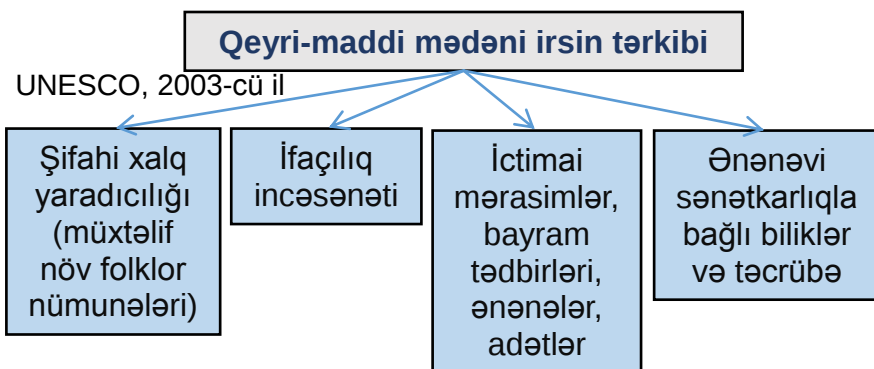

4. Hüquqi qorunma nə deməkdir?

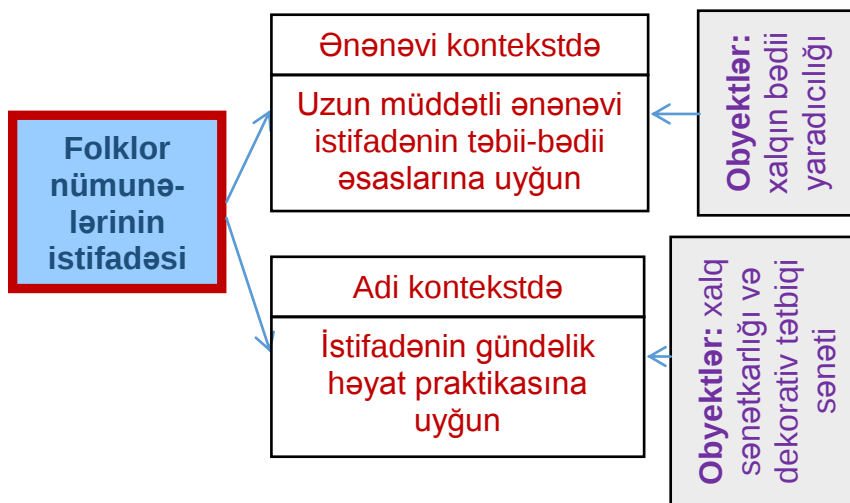

5. Beynəlxalq miqyasda ənənəvi-mədəni nümunələr (folklor) və ənənəvi biliklər nə cür qorunur?

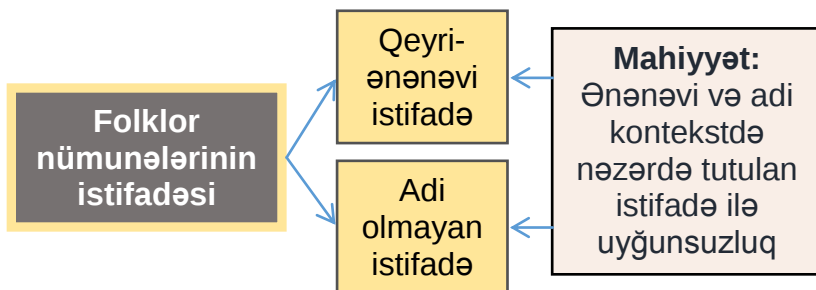
- Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında Bern Konvensiyası (1886, Paris aktı 1971, Maddə 15 (4)).
- Folklor nümunələrinin qorunması, ənənəvi biliklərin qorunması haqqında Beynəlxalq Sazişlər (WIPO-UNESCO, müzakirə edilir).
- “Qeyri-maddi mədəni irsin qorunub-saxlanması haqqında” Konvensiya (UNESCO, 2004).

6. “Azərbaycan folklor nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Qanun (04.08.2003).

Azərbaycan ərazisində ənənəvi və adi kontekstdə istifadə sərbəstdir (o cümlədən, kommersiya məqsədilə).

Qeyri-ənənəvi və adi olmayan istifadə müəyyən məhdudiyyətlərlə həyata keçirilir [hər hansı istifadə forması zamanı təbii mahiyyət və məzmununa xələl gətirməməklə məqsədi, təyinatı və bədii forması dəyişdirilə bilər. Maddə 6].

7. Ənənəvi biliklərin hüquqi qorunması

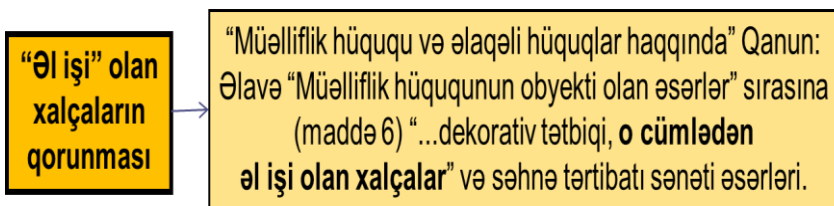
1. Ənənəvi bilikləri nə cür qorumaq mümkündür?

2. "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Qanuna əlavə və dəyişikliklər. (27-ci maddə "İctimai varidat").

3. Xüsusi Hökumət Qərarı.

4. Xalçaların qorunması.

**“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında”
Qanuna əlavələr və dəyişikliklər**

№	Maddə	Təklif edilmiş	Mövcud redaksiya	Yeni redaksiya
1	4 maddə “Əsas anlayışlar”	Əlavə	_____	Ənənəvi biliklər - ənənəyə əsaslanan əqli fəaliyyətin nəticəsi olan və nəsildən-nəslə ötürülərək qorunub saxlanılan elmi, ədəbi, bədii və sənaye sahələrində yeniliklər və yaradıcılıq nəticələri
2	27 maddə “İctimai varidat”	Dəyişiklik və əlavə	Azərbaycan Respublikası ərazisində heç vaxt qorunmamış əsər də ictimai varidata keçmiş sayılır	Azərbaycan Respublikası ərazisində heç vaxt qorunmamış əsər ictimai varidat sayılır. Azərbaycan folkloru nümunələri (ənənəvi mədəni nümunələr) və Azərbaycanın

				ənənəvi bilikləri ictimai varidata daxildir. Azərbaycan folkloru nümunələri “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə qorunur.
--	--	--	--	---

**“Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi
qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının
Qanununa əlavə və dəyişikliklər**

No	Maddə	Təklif olunur	Yeni redaksiya
1	6 maddə “Folklor nümunələrindən istifadəyə tələblər”	Əlavə	“6.2. Azərbaycan folkloru nümunələrindən Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda başqa dövlətlərin hüquqi və fiziki şəxsləri tərəfindən kommersiya məqsədilə istifadəyə görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanından icazə alınmalı və istifadəyə görə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada haqq ödənilməlidir. Həmin vəsait müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabına köçürülür və əqli yaradıcılığın həvəsləndirilməsinə, habelə folklor nümunələrinin qorunub saxlanmasına və zənginləşdirilməsinə sərf olunur”.

NƏTİCƏLƏR

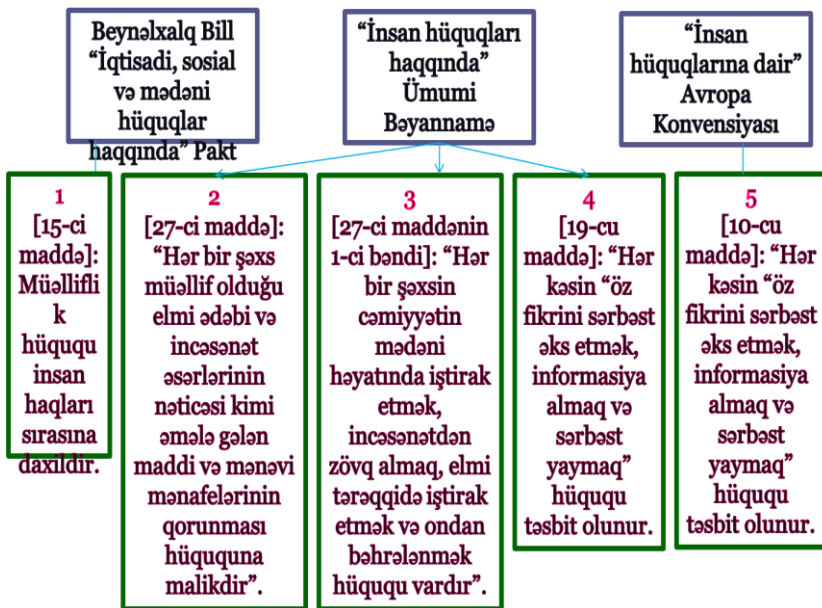
1. Ənənəvi mədəni nümunələrin (ƏMN) və ənənəvi biliklərin (ƏB) əqli mülkiyyətin xüsusi növünə çevrilməsinin məqsədi:

- xalqa məxsus mülkiyyət kimi elan olunması;
- əqli mülkiyyətə məxsus olan hüquqi qorunma rejiminin tətbiq edilməsi;
- qeyri-qanuni istifadəyə və xüsusən mənimsənilməyə qarşı çıxması;
- pozuntulara müəyyən edilmiş cəza sanksiyaların həyata keçirilməsi.

2. ƏMN və ƏB əqli mülkiyyəti çevrilməsi yolları:

- ✓ qanunvericilik vasitəsilə;
- ✓ normativ-hüquqi aktlar vasitəsilə.

III. İnsan haqları və müəllif hüquqları

Problem: Müəlliflik hüququ müstəsna hüquq və əsər üzərində hökmdarlıq, inhisarçılıq təşkil etdiyi halda 1-2-3 və 1-2-4-5 nə cür vəhdət təşkil edir və hansı mexanizm vasitəsi ilə həyata keçirilir?

2. 1-2-3

Müəlliflik hüququnun yaradılmasının başlıca səbəbi yaradıcılığın şəxsiyyətdən ayrılmaz və "ən məxsusi mülkiyyət" [kontinental sistem] və "cəmiyyətin, hamının aldığı fayda və xeyirdən" [ingilis-amerikan sistem] irəli gəlir.

[Fransa, 1971 il, Milli Assambleya, Le Şatelye: “Mülkiyyət sırasında ən müqəddəsi, ən fərdisi – yaradıcılıqdır, yaradıcı fikrin bəhrəsidir”].

[İngiltərə, 1709 il, “Kraliça Annanın Statusu”: “Yaradıcılıq ümumi məqsədlərə xidmət edir və cəmiyyət bundan faydalanır”].

- Müəlliflik hüququ **yaradıcılıq** nəticələrini qoruyur. Yaradıcılıq – sərbəstlik, azadlıq deməkdir: **müəlliflik hüququ azadlığın nəticələrini qoruyur.**

[Berdyayev: “Yaradıcılıq – elə azadlıq deməkdir... Yaradıcılıq həyatın ən dahi sirridir..., yeniliyin əmələ gəlməsi sirridir..., **yaradıcılıq sirri elə azadlıq sirri deməkdir**”].

[Heqel: “Yaradıcılıq məkanında hüquq sərhəd qoymağa qadir deyil”].

Müəlliflik hüququ cəmiyyətin hər bir üzvünə şamil edilir, hər kəsin bənzərsizliyini, unikallığını təsdiqləyir.

- Yaradıcının müəlliflik hüququnun tanınması, digərlərin üzərinə vəzifələr qoyur (“Kiminsə hüququ – digərinin vəzifəsidir”). Əvəzində, hamı, cəmiyyət müəlliflik hüququ institutu vasitəsilə **üstünlüklər** qazanır və bunlar cəmiyyətin götürdüyü **xeyir və faydanın** kompensasiyası şəklində çıxış edir.

■ **Nəticə. Müəlliflik hüququ “yaradıcı – cəmiyyət” mənafələrinin tarazlığı, “sosial kontrakt formasıdır”.**

- Müəlliflik hüququnun istisnaları (məhdudiyyətləri): “ədalətli istifadə” – elmi, tədris məqsədləri üçün, kitabxanalarda, sitat şəklində – **“sərbəst istifadə”**.

Avropa “İnsan hüquqlarına dair” Konvensiyanın 10-cu maddəsinin istisnaları sırasında: – **“üçüncü tərəfin hüquqlarının və şərəf-ləyaqətinin qorunmasına”** aid məhdudiyyət və **“Konfidensial informasiyanın açılmasına qarşı”** məhdudiyyət [birbaşa ƏM ilə bağlıdır].

- Beləliklə, **informasiyanın əldə edilməsinə aid** tarazlıq yaranır [ABŞ Konstitusiyası, Avropa Direktivləri].

Müəllif-hüquq qanunvericiliyi “hadisələr, faktlar və s. informasiya xarakterli məlumatları” qorumur [maddə 7], baxmayaraq ki, burada yaradıcılıq əlamətləri istisna olunmur”.

- Bu məhdudiyyətin səbəbi **informasiya yayımına, söz azadlığına** maneə törətməməkdən irəli gəlir.
- **Nəticə. Müəlliflik hüququ – kompromislər məcmusudur.**

Yekun: tarazlıq və kompromislər

Bir tərəfdən müəlliflik hüququ müstəsna hüquq kimi əsərlərin, fikirlərin ifadə formasını qoruyur, **digər tərəfdən** sərbəst şəkildə informasiya xarakterli məlumatların yayılmasına şərait yaradır.

Üstəlik, “ədalətli istifadə” doktrinası əsasında üçüncü tərəflərə müəlliflik hüququ olan obyektlərdən ideya və faktları sərbəst, hətta müvafiq şərtlərlə qorunan ifadə formasından da istifadə etmək imkanlarını yaradır.

Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyində
hazırlanmışdır